
Tatjana ĐURANEC

KAPELA SV. ROKA
U VUKOVARU -
ISTRAŽIVANJE I
OBNOVA

Kapela Sv. Roka smještena je u Županijskoj ulici, glavnoj ulici Novog Vukovara ili Marinca kako se prije zvao (Belavić, 1927.). Sagrađena je 1740. godine kao zavjetna (kužna) kapela u dijelu grada koji se tek počeo razvijati. Kapelu su sagradili njemački kolonisti iz Württenberga i dvorski upravitelj Antun Jakob Pöhr von Rosenthal. Njemački doseljenici su se zavjetovali Sv. Roku (Maksimović, 1996.) zaštitniku od kuge, opake bolesti koja u to vrijeme hara Vukovarom. Kapela ubrzo postaje filijalna crkva za njemačke doseljenike u tom dijelu grada.

Povijest kapele i kronologija izgradnje

Vraćajući se s bojišta s Turcima 1739. godine, austrijski vojnici donose u Vukovar kugu (nepoznati autor, 1940.). Da bi se očuvali od strašne bolesti koja je harala u obliku epidemije u to vrijeme Vukovarom i okolicom, stanovnici Novog Vukovara, većinom njemački doseljenici podižu ovu crkvicu u čast Sv. Roka, Sv. Sebastijana i Sv. Rosalie, tri zaštitnika od kuge.

Prema povijesnim podacima i crkvenim vizitacijama, kapelu podiže crkvena općina i dobročinitelj Rosenthal koji je nabavio oltare, slike, kaleže i crkvena ruha. Crkvena općina se u to vrijeme uglavnom sastojala od njemačkih kolonista, a Rosenthal je bio glavni upravitelj Eltzovih imanja.

Kada su radovi na podizanju zavjetne kapele završili, prestala je i pošast "crne smrti" na području Vukovara. Kapela je prvi puta posvećena 1740. godine, a posvetio ju je Martin Pagling iz Nijemaca (Maksimović, 1996.). Prvu misu na blagdan Sv. Roka služio je Antun Bilić (Kselmann, 1940.). Nijemci su propovijed na materinjem jeziku slušali u kapeli, a Hrvati ispred kapele.

Postojanje kapela Sv. Roka višekratno je dokumentirano na crtežima Eltzova imanja. Najraniji prikaz kapele nalazimo na Blumenovom crtežu imanja iz 1759. godine (slika 1) kao simbolični prikaz sakralne građevine u sklopu kompleksa, a već u drugoj polovici 18. stoljeća vjerno je prikazan tlocrt barokne kapele (slika 2).

Prvotni izgled kapele bio je nešto drugačiji od onog kakva je kapela danas. Bila je to jednostavna, jednobrodna kapela s dva bočna oltara i jednim centralnim, otvorenim trijemom, pjevalištem iznad ulaza i propovjedaonicom. Bila je nešto kraća od današnje. 1785. godine na zahtjev crkvene općine Novog Vukovara kapela Sv. Roka postaje filijalna crkva Sv. Filipa i Jakoba (Krtica, 1783., Raffay, 1819.). Od tada se kapela Sv. Roka spominje isključivo kao filijalna crkva, čiji je patron bio grof Karlo Eltz.

Prva značajnija obnova uslijedila je 1805. godine dokumentirana vjernim prikazom na planu imanja G. Homera iz 1817. godine (slika 3). Ta obnova odvijala se pod pokroviteljstvom obitelji Eltz koja je imala patronat nad crkvicom još od sredine 18. stoljeća. Postojeće barokne karakteristike kapele promijenjene su. Prvotno jednobrodna, jednostavna kapelica sa trijemom doživjela je znatnu dogradnju. Proširuje se svetište, tlocrtno, oblika polovine šesterokuta, dvjema dogradnjama. Dograđena je sakristija na istočnoj strani i grofovski oratorij na zapadnoj strani. Trijem je zatvoren, kapela produžena do kraja trijema, a ispred je izdignut zvonik. Pjevalište je produženjem kapele također pomaknuto. Projekt obnove iz 1805. godine (slika 4) nepoznatog autora

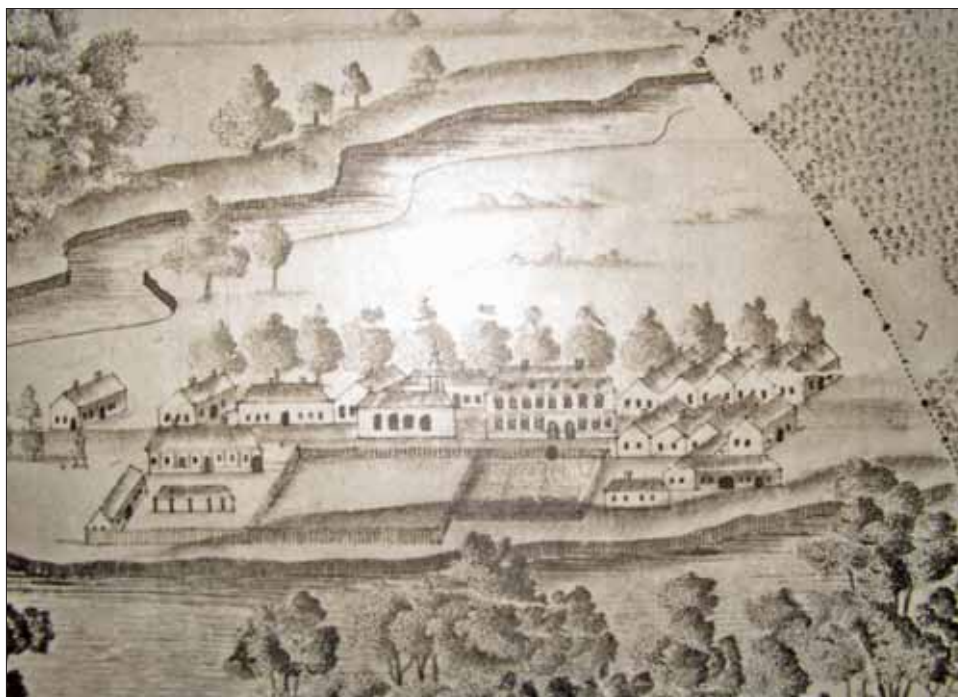
pokazuje nešto drugačije oblikovanje pročelja. Predloženo oblikovanje bilo je puno jednostavnije od onog koje je izvedeno. Zvonik iznad ulaza je dovršen godinu dana kasnije kako je i zlatnim brojkama na njemu otisnuto (Kselmann, 1940.). Iz istraživanja je moguće zaključiti da je oblikovanje pročelja raščlanjeno pilastrima nastalo nekoliko godina kasnije, vjerojatno 1858. godine. Na to nas upućuje problematika otvora na zapadnoj strani grofovskog oratorija, koji je vidljiv na prikazima iz 1817. godine, kao i činjenica da pilastri nisu izvedeni iz punog materijala već samo u žbuci. Niz pilastara s jonskim volutama karakterističnim za austrijsko-njemački kasni barok raspoređeni su simetrično na uglovima i ostalim karakterističnim pozicijama. Takva kompozicija pročelja sačuvana je do danas.

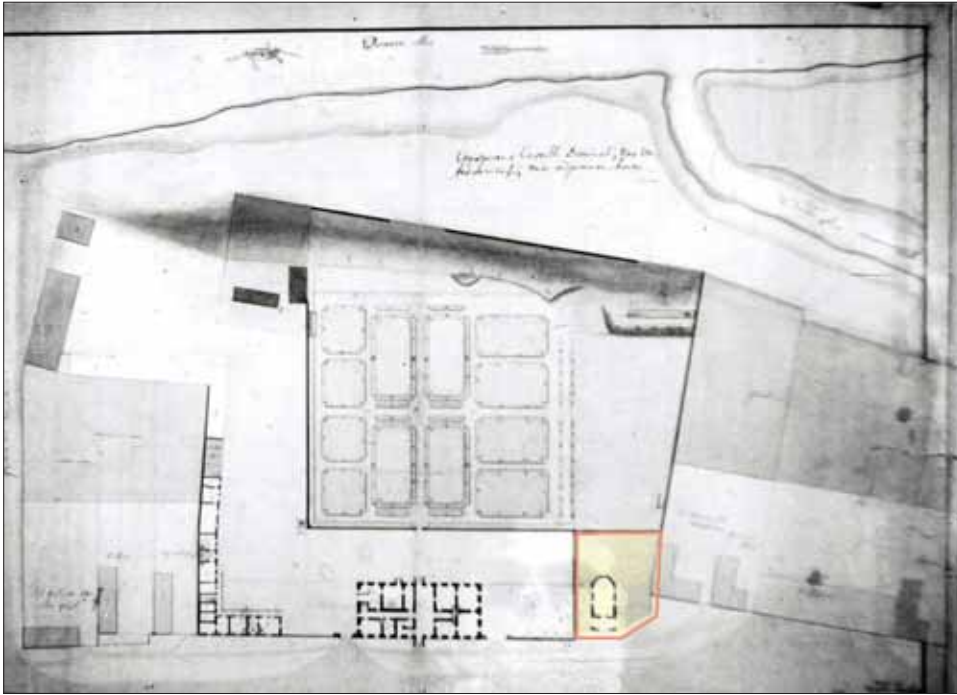
Nova obnova 1858. godine slijedi kada se popravljaju interijer i vanjština, sve na trošak grofa Eltz. Restaurirane su sve slike, toranj je ponovno pokriven, stari križ pozlaćen i popravljen sat, ali na trošak kapele (Cvekan, 1980.).

Kapela se spominje 1880. godine "...kao malena, ali prekrasna sa svim potrepnostima, lijepim oltarom, korom, orguljama, propovjedaonicom, sakristijom i bogomoljom. Tu se služi bogoslužje za Nijemce kojih ima dosta." (Brüne-sztle, 1994.).

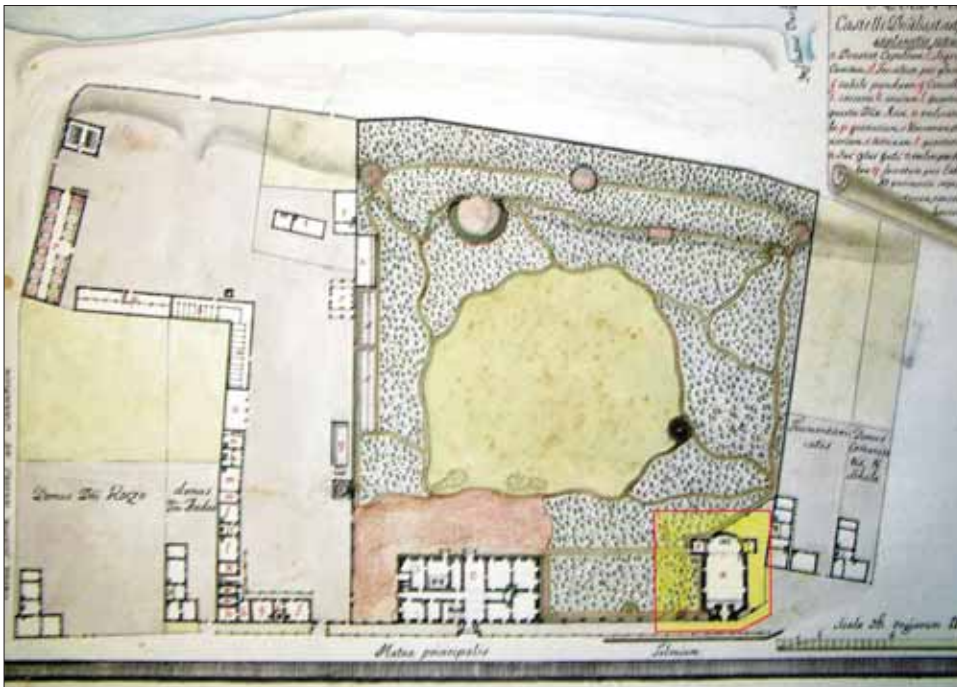
Tatjana Đuranec
**Kapela Sv. Roka
u Vukovaru -
istraživanje
i obnova**

Slika 1. Karta posjeda Eltz,
F. X. Blumen, 1759.

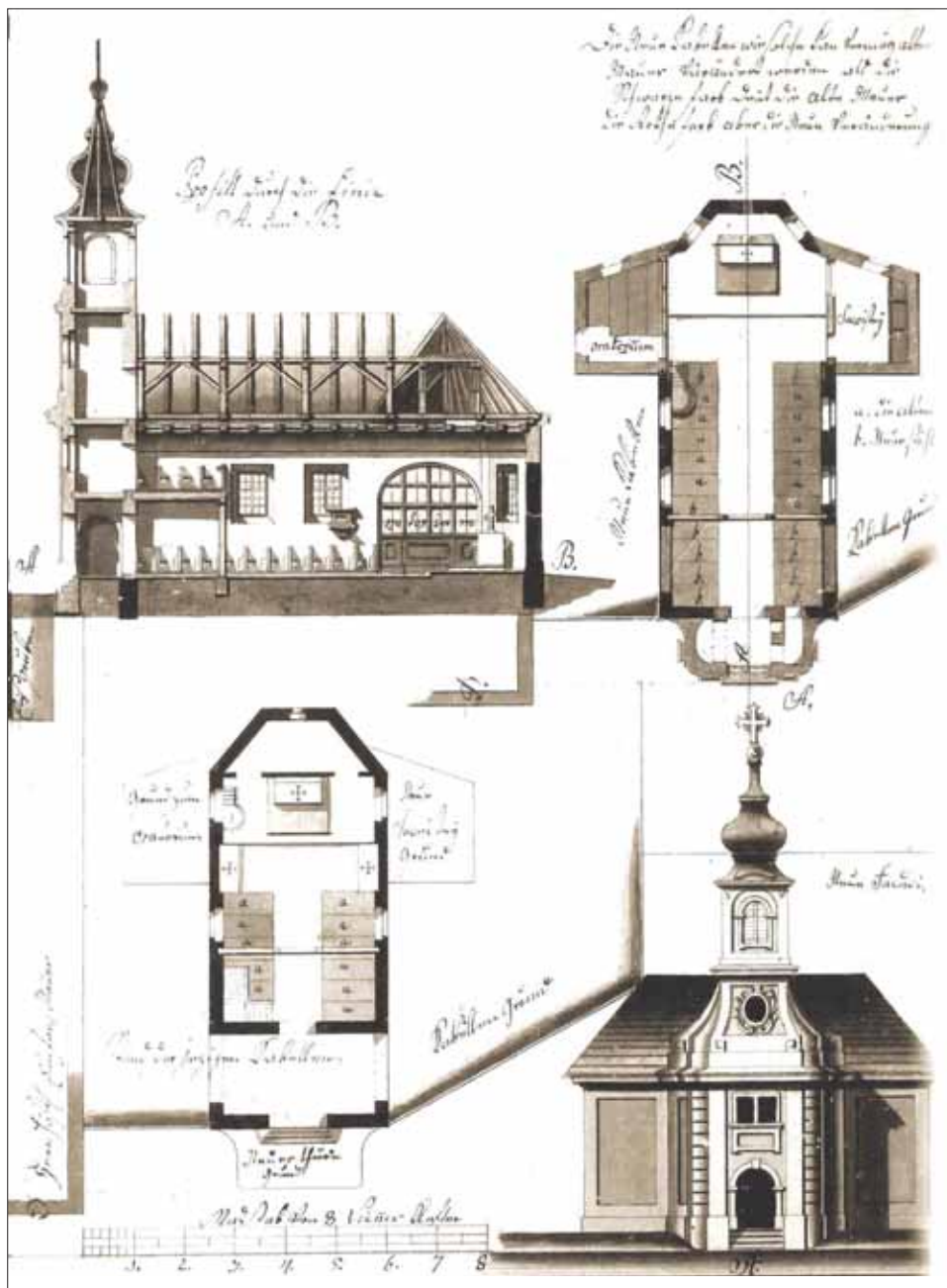

Slika 2. Tlocrt kapele iz druge polovine 18. st

Slika 3. Plan imanja nakon temeljite obnove, G. Homer, 1817.

Slika 4. Projekt obnove kapele iz 1805. nepoznatog autora

Slika 5. Kapela Sv. Roka nakon razaranja u Domovinskom ratu

Slika 6. Kapela Sv. Roka nakon obnove

Sljedeća obnova bila je 1904. godine kada je kapela ponovno obnovljena izvana i iznutra, a naručene su i nove orgulje.

Drugi svjetski rat uzrokovao je nova oštećenja kapele pa je uslijedila i nova obnova. Funkcija kapele više nije bila ista, a poneki arhitektonski elementi kao i prvotna prostorna dispozicija u potpunosti su degradirani. Kapela više nije u intenzivnoj upotrebi. Nekoliko kasnijih obnova odnosilo se isključivo na održavanje konstrukcije kapele, sitnijim popravcima i bojanjem.

Sustavno istraživanje svih povijesnih karakteristika i arhitektonskih elemenata kapele Sv. Roka provedeno je nakon još jednog razaranja u Domovinskom ratu. Istraživanja na kapeli započela su 1998. godine, a proveo ih je Hrvatski restauratorski zavod iz Zagreba pod vodstvom višeg restauratora Đure Šimičića. Izvoditelj radova bila je tvrtka GAGO iz Slavonskog Broda, a vrijednost radova iznosila je oko 2 mil. kuna u cijelosti financirano od Ministarstva javnih radova, obnove i graditeljstva. S obzirom da je otkriven cijeli niz novih spoznaja, obnova je potrajala nešto duže. Kapela je obnovljena u svojoj klasicističkoj formi. Metode obnove koje su primjenjene u obnovi u skladu su sa suvremenim dostignućima i mogućnostima (slika 5 i 6).

Druga "prva" misa održana je 16. VIII. 2003. godine.

Prostorne urbane odrednice

Smještaj kapele i urbano okruženje

Kapela se danas nalazi u zapadnom dijelu grada. Smještena je uz glavnu prometnicu kojom se izlazi iz grada prema Borovu i Osijeku. Ta ulica se danas naziva Županijska ulica, a prije se zvala Moša Pijade, odnosno, kasnije Ive Lole Ribara.

Kapela Sv. Roka nastala je u dijelu grada, Novom Vukovaru, koji je samostalno funkcionirao pod upravom nove vlastele. Smjestila se u samom centru tog novo formiranog naselja između rukavca rijeke Vuke gotovo na samoj obali Dunava.

Upravo u to vrijeme 1736. godine Eltzovi kupuju posjed u Novom Vukovaru od Küffsteina koji su bili vlasnici od 1728. godine, i počinju izgradnju svog novog dvora. Novi Vukovar je planirano naselje linearno-cestovnog tipa građen za njemačke naseljenike od 1722. godine. Tu je sjedište vojske, županijske uprave i vlastelinstva. S dolaskom grofova Eltz počinju se tu naseljavati obitelji koje su službovale na posjedu Eltzovih. Prva kuća u Novom Vukovaru

sagrađena je 1722. godine i od tada počinje sustavno naseljavanje što je vidljivo na karti iz 1733. godine.

Činjenica da je taj dio grada živio samostalno, mogla bi biti razlogom što je baš tada, baš na tom mjestu sagrađena kapela Sv. Roka kao prva crkva Novog Vukovara. Pojava kuge u to vrijeme je moguće samo dala dodatni religiozni naboj ovoj sakralnoj građevini.

Kapela je odmah postala filijalna crkva franjevačke crkve. Postaje glavna crkva njemačkih doseljenika koji predstavljaju većinu, ali je jednako tako važna i za domaće stanovništvo. Tako je kapela postala važan element novog naselja, kako u religioznom smislu tako i kao važan arhitektonski element u oblikovanju cijelog naselja, a posebno kompleksa dvorca Eltz koji se sustavno razvijao, a kapela je postajala njegov sastavni dio. Tim ulaskom u kompleks kapela je sačuvala svoju poziciju važnog urbanog elementa te nije stisnuta u okolnu izgradnju. I danas je kapela slobodnostojeća građevina koju je moguće sagledati sa svih strana i ponosno stoji uz danas puno veći dvorac Eltz.

Današnja Županijska ulica u Vukovaru adresa je još cijelog niza značajnih i kulturno i povijesno vrijednih građevina grada Vukovara kao što su: zgrada Srijemske županije, vila Knoll (današnja bolnica), zgrada Kotarske oblasti (zatvor), rodna kuća Lavoslava Ružičke i još mnogih drugih.

Odnos kapele Sv. Roka prema kompleksu dvorca Eltz

U neizgrađenom Novom Vukovaru, na mjestu gdje se danas nalazi glavna zgrada kompleksa dvorca Eltz, prije, u vrijeme izgradnje kapele, nalazila se puno manja građevina. To je bila drvena kurija u vlasništvu Küffsteina. Dolaskom obitelji Eltz već 1749. godine počinje izgradnja novog monumentalnog ranoklasicističkog dvorca Eltz (1749.-1751.). Dvorac je kasnije još nekoliko puta dograđivan i to 1781., 1811. i 1824. Današnji neobarokni izgled dvorca izrađen je prilikom historicističke adaptacije (arh. Viktor Sidek, 1895-1907). Danas se kompleks sastoji od samog dvorca, gostinjskog dijela, gospodarskog dijela, kurija (jedan, dva i tri – četvrta je srušena), oranžerije, kurije Adamović i naravno kapele Sv. Roka. U samom dvorcu danas je smješten Gradski muzej Vukovar.

Kapela je smještena u jugozapadnom dijelu kompleksa na istoj strani ulice kao i dvorac i nalazi se u blizini samog dvorca. Od glavne zgrade, samog dvorca, nastavljala se zidana ograda do same kapele. Na taj način kapela je postala sastavni dio strukture kompleksa. Kasnije je taj zid

srušen i parcela kapele je ogradom odvojena od dvorca, ali kapela ostaje dvorska kapela.

Obitelj Eltz već u drugoj polovici 18. stoljeća dobiva upravu nad kapelom, a grof Karlo Eltz postaje patron crkve. Sve intervencije na kapeli odvijaju se pod pokroviteljstvom obitelji Eltz.

Kapela je glavnim ulazom orijentirana ulici odnosno pristupnoj cesti. Kasnijim obnovama otvoreno je još nekoliko otvora na kapeli od kojih je jedna na zapadnoj strani grofovskog oratorija. Na crtežu posjeda Eltz G. Homera iz 1817. godine vidljiva je pristupna staza, koja je vodila od dvorca do kapele, i ulaz na zapadnoj strani kapele, odnosno, grofovskog oratorija.

Organizacija parcele

Pripadna katastarska čestica kapele Sv. Roka nalazi se gotovo na obali Dunava. Parcela kapele je smještene na kat. čest. 1790. k.o. Vukovar. Površina kapele je 270 m². Na ranijim kartografskim prikazima (G. Homer 1817.) parcelacijska struktura ove lokacije bila je nešto drugačija, vjerojatno zbog drugačijih posjedovnih odnosa, odnosno izgradnje nekih novih objekata kao i rušenja ili dogradnje starih. Parcela koju mi danas poznajemo vidljiva je na katastarskom prikazu iz 1954. godine koji i danas vrijedi.

Parcela je nepravilnog oblika i od okolnih parcela odvojena ogradom, osim prema dvorcu. U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata sav slobodan prostor oko kapele pretvoren je u javni prostor, a parcela na kojoj je smještena kapela ostala je veličine gotovo iste kao i sama kapela. U dvorištu se u jednom trenutku postavlja željezni križ na postamentu. Porijeklo križa kao i točna datacija nisu poznati. U trenutku kada prostor oko kapele postaje javna površina križ je ugrađen u istočni zid sakristije, a postament je uništen.

Danas je kapela na parceli smještena u smjeru jugozapad – sjeveroistok. Kapela je glavnim pročeljem otvorena ulici. Pristup u kapelu i u istočno dvorište je neposredno s uličnog pločnika s južne strane. Prema starim fotografijama vidljivo je da je kapela bila smještena puno više od nivoa ceste. Danas, nakon sustavnog nasipavanja profila ulice, ta je razlika puno manja, ali kapela još uvijek dominira iznad nivoa prometnice.

Parcela kapele je kroz povijest bila na različite načine odvojena od okolnih parcela. Ograda od čvrstog materijala povezivala je južni ugao dvorca i sjeverozapadni ugao kapele. Ograda prema strani ulice bila je do 1935. godine drveni letvani plot, a nakon 1935. godine izvedena je

željezna ograda po projektu Frana Funtaka, građevinskog inženjera iz Vukovara. Ta ograda sastojala se od zidanog postolja i kvadratičnih stupova na razmaku 232 cm između kojih su bile raspoređene željezne šipke, visina ograde bila je cca 220 cm. Nakon Domovinskog rata na parceli je ostala sačuvana ograda na istočnoj strani. Bila je to ograda sastavljena od željeznih, dekorativno oblikovanih stupaca i mrežastog žičanog pletiva između njih. Na strani prema ulici kapela nije imala ogradu koja bi ju dijelila od pločnika, ali je od profila kolnika bila odvojena, osim razlikom u visini, željeznom ogradom sastavljenom od dvije horizontalne cijevi i vertikalnih stupaca na određenom razmaku. Ista ograda se proteže i ispred samog dvorca Eltz. Ostaci te ograde sačuvani su još i danas.

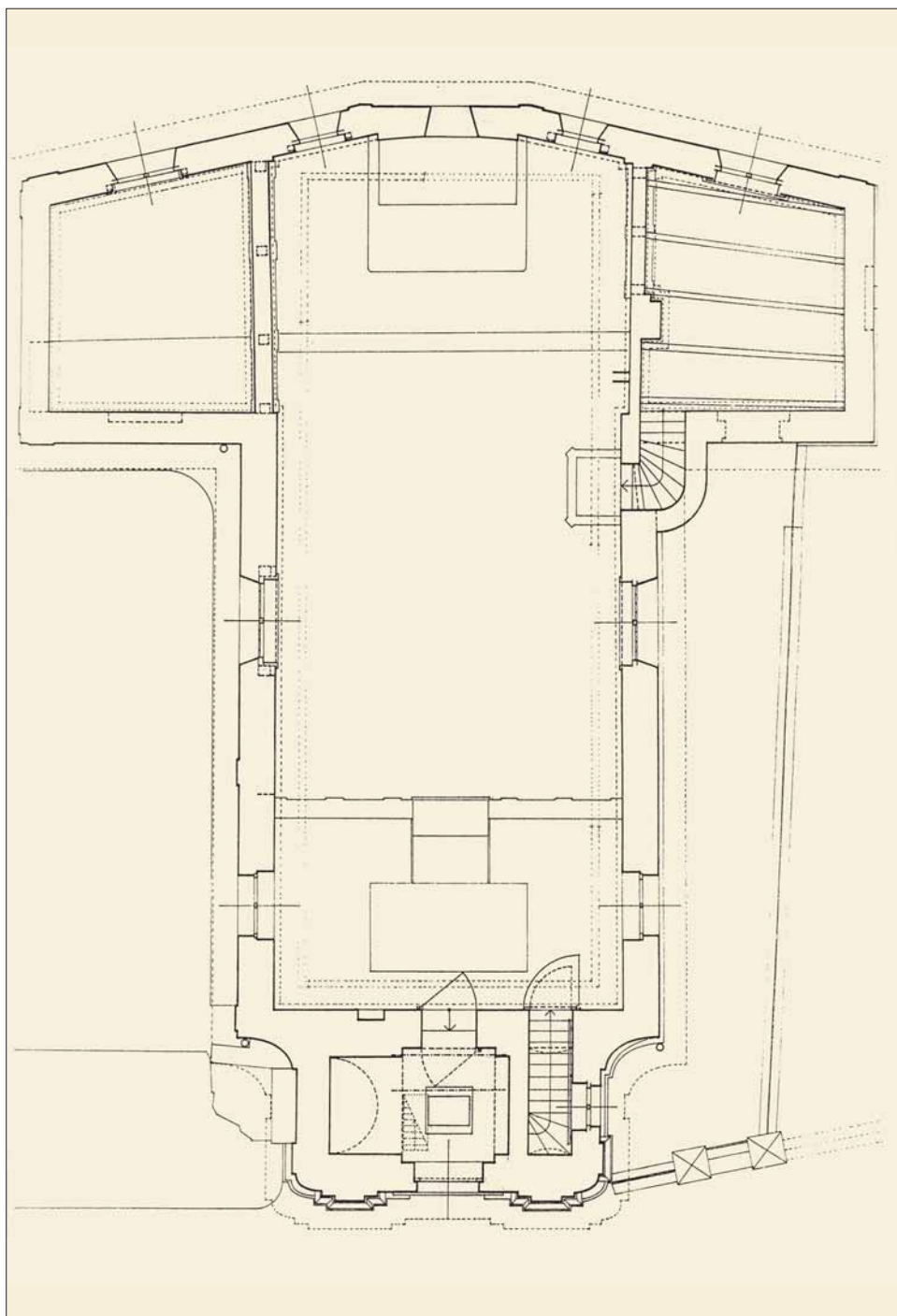
Ograda koja je u posljednjoj obnovi rekonstruirana je ona Frana Funtaka iz 1935. godine. Tom ogradom je parcela oko kapele (kat. čest. 1789. i 1790.) odvojena od okolnih parcela pa time i od parcele dvorca.

Osim ovih elemenata koji oblikuju parcelu kapele, na parceli i uz kapelu nalazi se još nekoliko specifičnih i neobičnih detalja. Na jugozapadnom dijelu pročelja uz zvonik 60 – tih godina 20. stoljeća ugrađen je rimski spomenik, Herkulov žrtvenik, i nedovršena stela (usmena predaja – postoji mogućnost da su doneseni iz Dalja ili Sotina zbog dekoracije vrta (engleski vrt), a stela je bila postavljena u parku (postoji fotografija, Belavić, 1927.). Za te elemente se smatra da su tu doneseni, odnosno nisu pronađeni “in situ”. Na apsidi se nalaze još ostaci baroknog kipa Madone Immaculate (Balić, 1977.), skulpture koja je uz skulpturu Sv. Ivana Nepomuka stajala na proširenju mosta preko rijeke Vuke, a dopremljena je 1886. godine.

Arhitektura kapele

Tlocrtna prostorna organizacija

Kapela je i u svojoj prvotnoj formi, pa tako i kasnije, imala standardnu prostornu dispoziciju. Ulaz je s juga, iznad ulaza zvonik u osi glavnog pročelja kapele. S istočne strane odmah kod ulaza su stepenice za kor, koji je smješten odmah na početku lađe. Lađa je pravilna četvrtasta i završava poligonalnim svetištem u kojem je smješten glavni oltar. Istočno od svetišta je sakristija, a zapadno grofovski oratorij odvojen od svetišta staklenom pregradom. Propovjedaonica koja je prvotno bila smještena na zapadnom zidu lađe sada je na istočnom zidu lađe. Svojom organizacijom ovu kapelu možemo uvrstiti među crkve uzdužno orijentiranog prostora sa središnjim prolazom od ulaza do

Slika 7. Tlocrt prizemlja kapele Sv. Roka, 1998.

oltarskog prostora, često izdignutog u odnosu na ostatak kapele, smještenog nasuprot ulazu. U kapeli je ostvareno jedinstvo prostora i sve vizure su usmjerene prema oltaru. Propovjedaonica je svojim smještajem pozicionirana van glavne osi, ali i dalje osigurava vizualni kontakt vjernika i propovjedaonika. Sakristija, prostor namijenjen svećeniku direktno je vezan sa svetištem.

Tlocrtna dispozicija kapele je u duhu vjere kojoj je namijenjena te u skladu s "modom" koja je vladala u oblikovanju sakralnih građevina (slika 7).

Oblikovne karakteristike pročelja i stilski elementi

Oblikovanje pročelja koje je zatečeno nakon Domo­vinskog rata i koje je u ovoj obnovi prezentirano najvjerojatnije potječe iz vremena prve radikalne obnove 1805. godine, odnosno nekoliko godina kasnije.

Arhitektonski elementi i bogati plastični detalji rađeni su u duhu baroka (atika, okulusi, pilastri s profiliranim kapitelima i volutama, bogato profilirani vijenci na pročelju i u unutrašnjosti kao i baldahinski strop). Bogato ukrašeni pilastri smješteni na uglovima ukrašavaju i zvonik koji završava izduženom baroknom lukovicom pokrivenom drvenom šindrom. Specifično je da su dekorativni elementi plastike pročelja, kao što su volute na pilastrima, modelirane u žbuci na licu mjesta i samim time ne postoje dva identična kapitela. Na žalost, danas zbog jednostavnosti izvedbe to nije tako izvedeno. Sami pilastri nisu izvedeni iz čvrstog materijala, već su izvedeni u žbuci. Ostali specifični detalji koji utječu na vizualni doživljaj pročelja su na jugozapadnom dijelu pročelja ugrađeni rimski spomenik, Herkulov žrtvenik, i nedovršena stela te na apsidi ostaci baroknog kipa Madone Immaculate.

Samo pročelje kapele podijeljeno je u tri dijela; baze pročelja, odnosno sokla, zidnog zastora raščlanjenog prozorima i vratima krovništa. Prijelazi između svakog od tih dijelova omekšani su bogatim vučenim profilacijama.

Zastor zida raščlanjen je pilastrima i otvorima, prozorima i vratima. Danas na pročeljima možemo vidjeti oblikovanje iz najranije faze kapele (okulusi) kao i ono iz kasnijih obnova. Gotovo svi prozorski otvori su na istim pozicijama od obnove 1805. godine. Izvorna stolarija prozora i vrata nalazi se na prozorskim otvorima zvonika, okulusima pjevališta, ulaznim vratima kapele i vratima prema pjevalištu.

U obnovi 1805. godine izvedena su podizno klizna prozorska krila. Neposredno uz doprozornike, u polukružnim rupama pronađeni su olovni utezi na čeličnim

sajlama kojima su spuštani prozorski zasuni. Kada je taj mehanizam prestao raditi zamijenjena su prozorska krila i postavljena obična zaokretna krila.

Uz glavni ulaz u kapelu, postojao je još jedan ulaz iz istočnog dvorišta u lađu kapele. U sakristiju se također moglo ući iz dvorišta, a simetrično tome zamišljen je i ulaz u oratorij koji nije izveden. U 19. stoljeću izvedena su vrata kroz koja je Eltz iz dvorca ulazio u oratorij, a ona na južnom zidu su odmah zazidana. U kasnijim intervencijama su i ova vrata zatvorena, a svojom masom zadiru u masu pilastra koji su vjerojatno nastali nešto kasnije. Ti pilastri su osnovni dekorativni element na pročelju. Pilastri su smješteni na uglovima i bogato su ukrašeni profilacijama i kapitelima s volutama. U posljednjoj obnovi pilastri su po sistemu analogije s zapadnim pročeljem izvedeni i na istočnom pročelju. U obnovi nakon Drugog svjetskog rata javlja se još jedan horizontalni element oblikovanja pročelja. Traka koja se proteže uokolo pročelja svojim donjim rubom zadire u okulus. Takva prezentacija je najvjerojatnije rezultat nesavršenosti izvedbe.

Osim pročelja lađe i svetišta i pročelje zvonika, koji s kapelom čini jedinstvenu cjelinu, također je raščlanjeno u nekoliko segmenata. Do visine krovišta slijedi formu pročelja, a iznad visine završnog vijenca podijeljen je u još tri polja međusobno odvojena horizontalnom profilacijom na visini stropne konstrukcije zvonika. Zvonik završava izduženom baroknom lukovicom na koju je montiran željezni križ. Još jedan neizostavni element u oblikovanju i doživljaju zvonika i kapele je sat koji stoji još od 1805. godine.

Krovište je strmo, visine cca $\frac{1}{2}$ visine zida. Krovište iznad lađe je dvostrešno, a iznad svetišta četverostrešno. Na glavnom pročelju konstrukcija krovišta je sakrivena zabatom kojim je osiguran lagani prijelaz iz širine lađe na širinu zvonika.

Stilske karakteristike iz klasicističke faze kapele prezentirane su i danas i najjače se očituju upravo u oblikovanju samog pročelja.

Gradivo i konstruktivni elementi

Materijali kojima je građena kapela, kao i konstruktivni sistemi koji su primijenjeni u izgradnji kapele Sv. Roka, standardni su za vrijeme kada je kapela građena.

Zidovi: Kapela je zidana opekom starog formata u standardnom zidarskom vezu, čak i u svojoj izvornoj fazi što dokazuju pronađeni ostaci starog zida. Vanjski zidovi kapele debljine su cca 45 cm, a pregrade između svetišta i

oratorija, odnosno sakristije su transparentne lagane drvene ostakljene pregrade debljine cca 20 cm zajedno sa konstrukcijom. Svi nadvoji iznad otvora izvedeni su u istoj opeci. Zidovi su žbukani iznutra i izvana. U unutrašnjosti kapele pronađene su četiri različite žbuke. Žbuka barokne faze je žućkasta muljasta vapnena žbuka, a u presjeku su pronađeni grublji komadi gašenog vapna. Žbuka klasicističke obnove iz 1805. godine je siva vapnena s finim agregatom. Treća žbuka je najvjerojatnije iz 1904. godine kada je sanirana kapilarna vlaga, a zadnja je siva produžena iz obnove 1977. godine.

Već do 1805. godine unutrašnjost kapele je dva puta bijeljena vapnom, a na isti način je to rađeno i nakon 1805. godine. Na jednom dijelu vanjskog zida trijema pronađena je izvorna žbuka iz 18. stoljeća.

Prilikom zadnje obnove 1977. godine u potpunosti je obijena žbuka pročelja. Ostatke starije žbuke bilo je moguće pronaći samo u tragovima na pilastrima i ispod njih te na kapitelima. Ti nalazi nam pokazuju da je u najstarijem sloju kapela bila bojana u dvije boje, osnova zlatni oker, a profilacije i pilastri u vapnenoj bijeloj boji (Šimičić, 1999.).

U obnovi nakon Domovinskog rata kapela je žbukana i bojana bijelom bojom u interijeru i eksterijeru.

Krovište: Izvorna kapela kao jednobrodna vjerojatno je bila natkrivena dvostrešnim drvenim krovištem s polygonalnim dijelom iznad svetišta. Vjerojatno je također da je kapela imala zvonik i da su zvonik i kapela bili pokriveni šindrom. Kada je kapela 1805. godine produžena i povećana te joj je dograđen zvonik, oblik krovišta je promijenjen. Konstrukcija krovišta ostaje drvena. Iznad lađe krov je dvostrešni nagiba, cca 50°, sakriven polukružnim zabatnim završetkom na glavnom pročelju, a iznad svetišta, oratorija i sakristije četverostrešni istog nagiba pokriven biber crijepom. Zvonik završava izduženom lukovicom pokrivenom šindrom. Pokrov zvonika šindrom očuvan je do danas. Rekonstrukciju lukovice i pokrova olakšao je pronalazak dviju drvenih pločica u ruševinama kapele kao i niz fotografija na kojima je vidljiva lukovica pokrivena drvenim daščicama. Sačuvani komadi su 32,5 i 33,5 cm dužine i 11-14 cm širine, a debljine manje od 1 cm. Očuvani drveni pokrov rijetkost je u ovim krajevima Hrvatske (Kapucini u Osijeku i Varaždinu).

Ostatak kapele pokriven je dvostruko slaganim biber crijepom na drvenim letvama koji je vidljiv na fotografijama iz ranijih faza te se smatra povijesnim materijalom.

Pod: Stanje zatečeno 1998. godine pokazuje potpunu degradaciju prostora kapele. Pod kapele bio je popločen industrijskim kulir pločicama. Tijekom istraživanja istraženi su svi slojevi poda. Kada su podignute betonske ploče bilo je vidljivo da su ploče montirane na glinenoj osnovi u debljini od cca 10 cm ispod kojih je sačuvan vapneni estrih na kojem se čitaju tragovi popločenja ciglom. Cigle su bila slagane po sistemu riblje kosti, a razina tog poda odgovara razini poda u bivšem portiku. Iz toga možemo zaključiti da je kapela izvorno bila popločena ciglom, što i je karakteristika baroka. U posljednjoj obnovi u kapelu je postavljen kameni pod, a izvedeni su i svi potrebni slojevi karakteristični suvremenim standardima. Pod pjevališta je bio izveden kao drvena oplata na drvenom gredniku, a tako je i danas rekonstruirano.

Strop: Strop lađe je opisan kao baldahinski strop, ovješan direktno na konstrukciju krovništva. Takav sistem izazivao je česta oštećenja zbog "rada" konstrukcije prilikom temperaturnih razlika. Danas je taj sistem zamijenjen suvremenim sistemom. Strop je izveden iz gips kartonskih ploča ovješanih na vlastitu čeličnu konstrukciju neovisno od konstrukcije krovništva. Na taj način je osiguran jednak vizualni doživljaj, a sistem je puno pouzdaniji. Iz prostora kapele nemoguće je uočiti razliku.

U zvoniku je iznad ulaza izveden svod. Svod je izveden u čvrstom materijalu kao križni svod. Ostale etaže zvonika imaju standardni strop ili pod, drvena oplata na drvenom gredniku, a etaže su povezane drvenim ljestvama. Ti sistemi podova i stropova su na taj način i rekonstruirani.

Otvori: Kapela ima nekoliko dimenzija otvora. Svi otvori imaju polukružni segmentni završetak. Dimenzije i oblici otvora su se kroz razvojne faze mijenjali. Otvori koji su sačuvani iz najranije faze su naravno okulusi u lađi i svetištu kao i otvori na zvoniku. Jedinствен je pronađeni sistem otvaranja prozora u lađi. Prozori su bili podizno klizni i podizali su se sistemom sajli i utega koji su pronađeni u zidu pored prozora. Danas su rekonstruirani podizno klizni otvori zajedno sa originalnim sistemom otvaranja. Osim toga na fasadi su otvoreni i eliptični okulusi, dvokrilni sa drvenim okvirom.

Otvori za vrata su također bili zatvoreni drvenim vratnicama. Sva vrata su bila drvena s ukladama i bogatim klasicističkim okovima, zasunima i bravama. Sva vrata su rekonstruirana i prezentirana na građevini.

Kapela Sv Roka bila je u potpunosti opremljena svim potrebnim inventarom kako bi se u njoj mogla održavati služba Božja. Naravno najdojmljiviji dio inventara zavjetne (kužne) kapele je glavna oltarna slika tri sveca Sv. Roka, Sv. Sebastijana i Sv. Rosalie koju je darovala obitelj Eltz. Autor slike je Anton Herzog (Repanić-Braun, 2004.), a obnavlja ju 1805. godine Mathias Hanisch. Sva tri sveca su zaštitnici od kuge (slika 8).

Kako se kapela obnavljala u svojem konstruktivnom smislu tako se obnavljao i njen inventar. O kapeli Sv. Roka osim same Crkve brinula je i obitelj Eltz.

U dokumentima se spominje da na oltaru postoji slika Sv. Roka, Sv. Sebastijana i Sv. Rosalie i četiri anđela. Spominje se i to da uz tu sliku postoje još dvije slike pod staklom; Sv. Ana, lijevo od oltara i Majka Božja desno, obje u lijepo oblikovanoj baroknoj rami. Propovjedaonica je smještena na zapadnom zidu, a kapela ima 20 klupa raspoređenih lijevo i desno od osi kapele sve do ispod kora.

Godine 1843. za kapelu je nabavljeno 12 novih hrastovih klupa za 250 forinti iz crkvene kase. Kapela je obnovljena iznutra 1858. godine na račun grofa. Nabavljeno je novo pozlaćeno svetohranište, a slike su obnovljene. Iste godine iz Salzburga su nabavljene nove stanice križnog puta s njemačkim natpisom "Station" i ispod dodanim hrvatskim natpisom "Stajalište". Eltz nabavlja 1909. godine orgulje koje je izradila i postavila firma Brandl iz Maribora. Bile su pneumatičke, smještene u ormar, sa sviraonikom ispred ormara. Tada se opet spominje velika slika smještena na oltaru između dva stupa u tamnoj rami.

Najraniji dokumenti pokazuju kapelu s nizom klupa raspoređenih u lađi, 5 klupa s lijeve strane i 6 sa desne strane. Na bočnim oltarima su vjerojatno stajale slike Sv. Ane i Majke Božje, obje nepoznatog autora (Cvekan, 1980.). Na glavnom oltaru stajala je slika sa tri sveca, propovjedaonica je sa zapadne strane, a kor iznad ulaza.

U obnovi 1805. godine promijenjen je izgled i veličina kapele. Bočni oltari su ukinuti, ali se slike i dalje spominju. Glavni oltar i slika ostaju. Dograđeni dijelovi sakristije i oratorija odvojeni su od svetišta drvenom višedijelnom staklenom pregradom u duhu klasicizma. Pregrada je četverodijelna s polukružnim završecima. Donji dio pregrade je pun, zatvoren drvenim ukladama, gornji dio je ostakljen razdijeljen letvicama. Broj klupa je povećan, sad ih je 20 raspoređenih simetrično. Propovjedaonica je i dalje na zapadnom zidu, a ona i ograda kora bogato su ukrašene klasicističkim motivima.

Slika 8. Oltarna slika kapele Sv. Roka, Anton Herzog, 1805.

Z. Karač, dipl.ing.arh. u svom obilasku kapele 1989. godine opisuje zatečeno stanje. Zabilježio je da se u lađi nalazi s jedne strane 9 klupa (10 stolića), a s druge 6 klupa (7 stolića), u grofovskom oratoriju, u sjeverozapadnom uglu, postoji klupa nešto drugačije oblikovana i dekorirana od ovih u lađi, vjerojatno iz ranije faze. Ispovjedaonica je nova, opisana kao loša. Prednji, glavni oltar je također nešto izmijenjen i opisan je kao loš, a stari je bio zidan s drvenim elementima, drveni uglavljen s jonskim pilastrima i vijencima. U grofovskom oratoriju su dva klasičistička lusteri, dok su u crkvi svi lusteri novi. Uz ulaz je smještena škropionica od ružičastog tamnog mramora u obliku školjke, a u sakristiji veliki ugrađeni klasičistički ormar rađen po mjeri. Spominje se da je pričesna ograda skinuta i rastavljena i sada služi za postolje skulptura. U kapeli je bilo nekoliko skulptura. Desno od oltara stajao je drveni kip Krista, lijevo je stajala BDM s Kristom koji drži svetu jabuku, a kraj ulaza Sv. Antun, drveni, s dječakom u naručju. Navodno se na tavanu nalazio drveni barokni kip Sv. Petra u lancima koji je prije stajao u lijevoj niši ispod tornja kod ulaza gdje je kasnije postavljena gipsana ploča s Madonom (usmena predaja). Osim spomenutih slika opisano je još 14 slika križnog puta (potpisane Viktor), dvije strane reprodukcije ispod stakla, oltarna pala 2x3,8 m ulje na platnu, na pjevalištu dvije slike, Krist i Madona i jedna naivna kompozicija. Kasnije u nekim dokumentima spominje se slika "sedam žalosti Marijinih" (Cvekan, 1980.). Starog misnog ruha, posuda i knjiga više nije bilo.

Naravno još jedan važan element inventara su orgulje. Orgulje su kao i ostatak kapele u Domovinskom ratu znatno stradale. Sačuvani dijelovi orgulja su demontirani i premješteni u prostor Gradskog muzeja Vukovar. A iz usmene predaje se doznaje da je dio inventara: svećenička odjeća, oltarna slika, knjige, svjećnjaci i ovalne slike, početkom 1992. godine otpremljen u Muzej grada Novi Sad (usmena predaja: Olivera Rokvić). Taj inventar još uvijek nije vraćen.

Na evidencijskoj kartici objekta u nadležnom zavodu upisana je godina 1854. kao godina kada je kapela opremljena inventarom. Inventar je naravno nabavljan kroz duži period i tokom vremena se mijenjao. Stilsko jedinstvo baroknih odlika interijera umanjeno je ubacivanjem inventara nastalog u 19.st.

Proces istraživanja kapele vođen je kompleksno i multidisciplinarno (arhitekti, restauratori, akademski slikari i dr.).

Konzervatorsko restauratorska istraživanja proveo je Hrvatski restauratorski zavod iz Zagreba pod vodstvom višeg restauratora Đure Šimičića. Istraživanja na kapeli Sv. Roka započela su istovremeno kao i na svim ostalim građevinama u Vukovaru, odnosno onog trenutka kad je bio omogućen pristup u Vukovar. Problem zaštićenih građevina u Vukovaru je naravno bio u tome što nije postojao popis, dokumentacija kao ni nikakva kategorizacija zaštićenih građevina. Tek nakon ratnih razaranja započelo se sa prikupljanjem sve dostupne dokumentacije o svim građevinama, njihovim sustavnim organiziranjem, valorizacijom i kategorizacijom kao i procjenom ratnih razaranja na pojedinim građevinama.

Istraživanja i radovi na kapeli Sv. Roka započeli su relativno rano, 1998. godine. Kapela je u Domovinskom ratu znatno stradala. Kapela je višekratno pogođena eksplozivnim projektilima pri čemu je teško oštećeno krovništvo i zvonik, a lukovica je u potpunosti uništena. Uslijed višegodišnjeg prodora oborinske vode, potpuno je uništena stropna konstrukcija, preostali inventar, a zidovi i žbuka jako su natopljeni vlagom. Posebno su oštećeni kapiteli i Herkulova ara. Eksplozijom projektila u neposrednoj blizini kapele teško su oštećena klasicistička ulazna vrata koja su demontirana i pohranjena u prostoru Muzeja. Od inventara, u kapeli je zatečena propovjedaonica i orgulje, ali u vrlo lošem stanju, a korske klupe i veći dio inventara vidljiv je u tragovima. Dio inventara je prije oštećenja premješten u Novi Sad, ali nije poznat točan popis evakuiranih predmeta. Dio inventara koji je zatečen u kapeli je prije početka radova deponiran u Gradskom muzeju Vukovar.

Tako oguljena i uništena kapela omogućila je provedbu sustavnog istraživanja. U toku konzervatorskih istraživanja pronađeno je niz zanimljivih pojedinosti koje daju sliku razvojnih faza kapele.

Saznanja do kojih se došlo proučavanjem prikupljene dokumentacije trebalo je dokazati i ustanoviti na samoj građevini.

Konzervatorsko restauratorskim istraživanjima pronađena je izvorna barokna kapela, na čiji je korpus uz manje preinake, izvedeno proširenje 1805. godine. Od tada se kapela nije znatno mijenjala.

U unutrašnjosti kapele otkriveno je nekoliko elemenata koji dokazuju postojanje barokne kapele u onom obliku kako je to zabilježeno u dokumentaciji. Arheološkim istra-

živanjima pronađeni su temelji prvotnog pjevališta; sondiranjem je otkrivena visina ulaznog trijema, visina sokla kao i pozicija starog stubišta pjevališta, također je sačuvana horizontalna linija završnog vijenca trijema, a moguće je ustanoviti i nivo poda pjevališta. Jedno od važnijih otkrića, kojima se potvrdio sačuvani nacrt, su pozicije i ostaci niša bočnih oltara u istočnom i zapadnom zidu. Stari zid svetišta sačuvan je u širini postojeće menze. U istom zidu, u središnjem dijelu, pronađen je zazidan, u cijelosti očuvan, stari barokni okulus kapele. Na isti način otkriveni su i ostali elementi kao što je niz zazidanih vrata i prozora, stari pod kao i ostaci vrlo sofisticiranog sistema otvaranja prozora. U unutrašnjosti su pronađene četiri vrste žbuke od kojih je jedna iz najranije faze kapele. Na žalost sva žbuka sa vanjskih zidova je u obnovi 1805. godine otučena pa su pronađeni samo fragmentarni ostaci iz ranije faze (Šimičić, 1999.).

Najznačajniji arhitektonski element ove kapele je kapa zvonika koja je bila izvedena u šindri. Kapa nije sačuvana nakon ratnih razaranja, ali se zna da je stajala do rata. Takav pokrov vrlo je rijedak u ovom dijelu Hrvatske.

Posljednja obnova je rezultat proučavanja prikupljene dokumentacije i egzaktnih otkrića prilikom konzervatorsko restauratorskih istraživanja na samoj kapeli. U obnovi je kapela prezentirana kao kombinacija svojih razvojnih faza. Prezentirani su elementi iz najranije barokne faze, ali u svojoj osnovi kapela je obnovljena u svojoj klasicističkoj formi. Metode obnove koje su primijenjene rezultat su suvremenih dostignuća u obnovi kao i mogućnosti. Obnova ove kapele je nešto manje uspješan primjer obnove u ratom srušenim dijelovima Hrvatske. Na žalost zbog loše izvedbe možemo se nadati da će uskoro uslijediti još jedna obnova na ovom povijesnom objektu.

Valorizacija

Kapela Sv. Roka je povijesna građevina koja ima utvrđena spomenička svojstva, a ona se očituju kroz nekoliko različitih kategorija vrijednosti.

Arhitektonska vrijednost kapele se očituje u izvornosti pojedinih arhitektonskih elementa kao i u originalnosti. Pojedini elementi izazivaju divljenje sa strane tehnologije kao što je sofisticirana metoda otvaranja prozora, a drugi kao rijetko sačuvani arhitektonski elementi što je na primjer kapa zvonika pokrivena šindrom. Veliku arhitektonsku vrijednost kapeli daje i njena očuvanost u punoj izvornosti, ne one najranije faze, ali vrlo rane faze.

Povijesna vrijednost proizlazi naravno iz njene starosti kao i njenog karaktera "svetog mjesta" te memorije na jedno od najtežih razdoblja u povijesti grada Vukovara obilježenog epidemijom opake bolesti, kuge.

Urbanističko ambijentalna vrijednost je naravno nešto što je danas najvidljivije. Urbanistički je kapela vrlo važna jer je simbol razvoja jednog novog naselja, Novog Vukovara, kao samostalne cjeline koja mora imati svoje "svetište". Ambijentalna vrijednost kapele je nešto što je kapela dobila razvojem kompleksa dvorca Eltz čiji je sastavni dio. Taj ambijentalni karakter kapele kao neizostavni element kompleksa dvorca Eltz danas je najsnažniji i najlakše ga je percipirati. U kontekstu cijelog Vukovara, samog Novog Vukovara kao i kompleksa dvorca Eltz kapela Sv. Roka je prepoznatljivi motiv i odaje prepoznatljivi ambijent.

Zaključak

Vukovar, grad u kojem postoje nalazi o njegovom kontinuitetu još od neolitika, razvijao je svoju povijest i kulturne vrijednosti kroz tisuće godina. Nekoliko puta kroz povijest grad je bio razaran, više ili manje, ali naravno najteže i najokrutnije u ovom posljednjem Domovinskom ratu. Sve kulturne materijalne vrijednosti nestajale su iz minute u minutu kada su na grad padale tisuće i tisuće eksplozivnih projektila. Takvo sustavno uništavanje nije naravno mogla izbjeći niti ova malena kapela.

Rad na obnovi kapele Sv. Roka počeo je istovremeno kad i obnova ostalih spomenika kulture u Vukovaru, 1998. godine. S obzirom da prije rata nije postojalo sustavno istraživanje kulturnih dobara kao niti njihova valorizacija, posao koji je predstojao bio je težak i dugačak. Kapela je u nekim stvarima poslužila kao predložak za učenje. Mnogi su se tu prvi puta susreli s obnovom na zaštićenim povijesnim objektima. Prilikom obnove dogadale su se različite pogreške prvenstveno zbog manjka iskustva, ali kapela je konačno završena 2003. godine i vraćena joj je njena osnovna funkcija.

Kapela Sv. Roka važan je dio povijesti Vukovara, a osobito Novog Vukovara. Svojom karakteristikom zavjetne kapele simbol je povijesnog razdoblja koje je ostavilo traga na ovom području. Svojim položajem kapela je uokvirila kompleks dvorca Eltz koji je, uz Franjevački samostan, važan arhitektonski i povijesni element grada Vukovara. Prije rata u potpunosti zaboravljena i degradirana sakralna građevina sada je ponovno oživjela.

Uz Oranžeriju kapela Sv. Roka je jedini, za sada, obnovljeni dio kompleksa dvorca Eltz. Tek kada se cijeli kompleks obnovi, a posebno sam dvorac, ova kapela će pokazati svoju važnost i snagu.

Literatura

BALIĆ, M. (1977.), Spomenici kulture na našem području, Kapela Sv. Roka u Vukovaru, *Vukovarske novine* str. 7.

BELAVIĆ, P. (1927.), Crtice iz prošlosti Vukovara, *Novo doba*, Vukovar.

BELAVIĆ, P. (1927.), Povijest samostana i župe vukovarske, *Novo doba*, Vukovar.

BRÜNESZTLE, J., (1994.), *Povijest katoličkih župa u istočnom dijelu Hrvatske do 1880. godine*, MH Povijesni arhiv Osijek, Osijek.

CVEKAN, P.(1980.), *Vukovar i franjevci, Kapele na području Vukovara; Kapela Sv. Roka u Novom Vukovaru*, vlastita naklada, Vukovar.

***KRTICA, M.I., (1785.) originalna isprava biskupa bosansko-srijemskog.

KSELMANN, P. C., (1940.), *200 Jahre Rochnskirche in Novi Vukovar*.

MAKSIMOVIĆ J. (1996.), Kuga u kulturno istorijskim spomenicima, "200 godišnjica Sremske-iriške kuge" - zbornik radova, u: *Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture*: 66-68, Novi Sad.

***RAFFAY E. (1819.), kanonske vizitacije.

REPANIĆ-BRAUN, M. (2004.), Djela bečkog slikara Antona Herzoga u Valpovu i Vukovaru, *Rad instituta povijesti umjetnosti* 28:176-187, Zagreb.

ŠIMIČIĆ, Đ. (1999.), *Izvešće o radovima na kapeli Sv. Roka u Vukovaru*, HRZ, Zagreb.

nepoznati autor, (1940.), 200 godina crkve Sv. Roka, *Hrvatski list*, 222: 22, Zagreb.